

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УНІАТІВ ХОЛМЩИНИ З ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ

Українське населення Холмщини справдана одержало православну віру з Київської Русі і мало в Холмі свою православну єпархію. Однак згодом Холмщина опинилася під пануванням королівської Польщі, яка намагалася асимілювати своїх православних підданих з допомогою всіляких уній: політичних — ягайлової (1386), городельської (1413) та люблінської (1569), і церковної — брестської (1596).

Підступно затаєнена зрадливим єпископом Діонісієм Збіруйським в унію з Римом, Холмщина і далі вважала себе частиною Русі, не переставала зберігати свою мову та православний східний обряд. Щоб відвернути населення Холмщини від одноплемінної Русі та спольщити і окатоличити його, королівська Польща вживала для того різні церковні засоби, спрямовані,

зокрема, на злиття східного обряду в унію з латинським і на заміну народної руської мови польською.

Виконавцями цих заходів було не тільки католицьке, але й уніатське духовенство, виховане в польсько-католицькому дусі. Навіть тоді, коли Холмщина (1815) опинилася під пануванням герцогства Варшавського, а потім царства Польського, коли міжнародні договори з сусідніми європейськими державами забезпечували їй релігійну недоторканість, католицьке і уніатське духовенство не переставало перетягати холмщаків на латинство, нівечити їх богослужбовий обряд, додавати до нього латинські новини, уподібнювати його до латинського. Поступово східний уніатський обряд на Холмщині було звичечно до такої міри, що зрештою трудно було відрізнити уніатську церкву від костьола, а грецький обряд — від латинського. Зов-

нішній вигляд холмських церков утратив свій первісний характер, а внутрішність набрала вигляду латинського костюла: забрано іконостаси і царські врата, поставлено багато бічних олтарів та ікон, яких не знала Православна Церква, заведено органи, запроваджено польські «годзінки», «рожанці», польську церковну проповідь. Уніатський священик розмовляв тільки польською мовою; догоджаючи своєму патрону, служив літургію на латинський лад або навіть спрямовував своїх вірних у латинські монастирі і костюли, бо, мовляв, унія і латинство — одне і те саме!).

Таких поглядів дотримувалися, зокрема, останні уніатські єпископи Холмської єпархії. Всі вони були щирими польськими патріотами, ревними поборниками католицької партії. Серед них найбільшою завзятістю відзначався єп. Фердинанд Цехановський (1810—1829). При ньому Холмська уніатська єпархія була відірвана не тільки від Білоруської уніатської митрополії, але й не мала зв'язку з ново-заснованою на той час Львівською уніатською митрополією і підлягала Комісії духовних справ у Петербурзі, де засідали самі католики. Таким чином, Холмська єпархія в роки унії стала цілком відкритою для зазіхань латинників і латинізованих василіян²⁾.

Не меншим полонофілом і латинізованим уніатом був також наступник Ф. Цехановського на Холмській кафедрі єп. Феліціан Шумборський (1830—1851). Коли йому було запропоновано виправити для церков єпархії Службеник, повний латинських додатків, він доводив, що східні обряди змінені уніатами для того, щоб відрізнити їх від православних, аби простих людей не могла вже заманити до Православної Церкви подібність обрядів. За таку ревність папа удостоїв Шумборського особливої похвали. В роки його правління уніати почали переводити в латинство цілими парафіями, а уніатські священики ставали вікаріями латинських ксьондзів³⁾.

Після єп. Ф. Шумборського (1851) холмськими уніатськими єпископами були Іоанн Терашкевич (1851—1863) та Іоанн Калинський (1863—1866). Наслідки їх керівництва були однакові — посилення латинських новин в уніатському обряді і дальше перетягання уніатів у латинство та ополячування їх.

Уряд багато разів наказував латинським єпископам, щоб вони заборонили підвладному їм духовенству не тільки намовляти уніатів до переходу на латинство, але й приймати тих, що хотіли б перемінити обряд без попереднього дозволу Рима. Однак це не помагало. Навпаки, щонайменші

заходи до очищення уніатського обряду від латинських новин і відродження народності в краю викликали протидію з боку фанатизованих уніатів та польського духовенства. Однак рядове духовенство і вірні зрозуміли загрозу для Церкви і народу. Це викликало серед них бажання скинути з себе латинське ярмо і відродити свою народність і чистоту церковного обряду. Поступово зростала думка, що тільки возз'єднання уніатів з Православною Церквою врятує населення Холмщини від ополячення і латинства⁴⁾. В 1837 році кращі місцеві уніатські священики звернулися з листом до архієпископа Йосифа Сімашка, повідомляючи його про трагічний стан Холмської єпархії⁵⁾. Але до здійснення добрих надій віруючого населення цього краю було ще далеко.

Цей рух за збереження східної основи унії та народності її сповідників зустрів запеклу протидію з боку латинського духовенства і латинізованих уніатів, підтримуваних польськими панамі і уніатським єпархіальним керівництвом. Вони спільно намагалися здійснити на Холмщині головну мету унії — обернути на поляків і католиків православне з давніх-давен місцеве українське населення.

Обидва ці напрями розпочали завзяту боротьбу. Вона ще ускладнилася внаслідок напливу в єпархію уніатських священиків з Галичини на допомогу тій частині місцевого духовенства, яка обстоювала східну основу церковного життя в унії та боронила своїх парафіян від цілковитого спольщення. Місцеві відносини іноді були такі заплутані, що трудно було пізнати, де друзі і де противники уніатського населення краю.

Після усунення в 1866 р. єпископа І. Калинського, активного учасника польського повстання 1863 р., з кафедри, в 1868 р., за згодою російського уряду, на Холмщині з'явився новий уніатський єпископ Михаїл Куземський. 22 червня 1868 р. він дістав затвердження папи Пія IX, оскільки Холмська єпархія після возз'єднання білоруських уніатів 1839 р. опинилася під безпосереднім правлінням самого папи.

М. Куземський був одним з видатних галицьких церковних діячів. Ставши керівником Холмської єпархії, він упорядкував працю консисторії, знайомився безпосередньо з життям парафій, виявляв факти незаконного перетягування уніатських парафій на латинство, що в місцевих умовах визначало цілковите ополячування парафіян. Оглядаючись на Рим, єпископ видав послання, висловивши в ньому надію, що уряд не утискатиме совісті уніатів і не буде перешкоджати їх єдності у вірі з Католицькою Церквою.

Це зродило в латинських ксьондзів надію, що вони, як і раніше, будуть відправ-

1) Н. Попов, Судьбы унии в рус. Холмской епархии, СПб., 1874, стор. 117—118.

2) А. Петрушевич, Холмская епархия и ее святители, Львов, 1867, стор. 200 і д.

3) Н. Попов, ук. тв., стор. 63, 69.

4) П. Н. Батюшков, Исторические судьбы русского Забужья, СПб., 1887, стр. 163.

5) Там же, стр. 168.

ляти в уніатських церквах, як це було за попередніх єпископів. Були задоволені і ті уніати, що схилилися до польщизни і католицтва. Але ті священники, місцеві й галичани, які стояли за чистоту східного обряду, вбачали в посланні небажання єпископа дбати про очищення латинізованого церковного обряду. До того ж, єпископ М. Куземський впровадив ще дзвінки під час богослужінь, тихі служби Божі, не виступав проти латинських празників Божого Тіла, Непорочного зачаття тощо. Це дало деяким холмським священникам привід далі вести унію до тіснішого зближення з латинянами.

Коли ж уряд наполягав на заходах необхідного очищення церковного обряду, відновлення в уніатських церквах східного порядку богослужіння, М. Куземський вирішив залишити Холмську єпархію і повернутися до Галичини.

Після нього керівником, у званні адміністратора, Холмської єпархії був призначений 25 березня 1871 р. протоієрей Маркел Попель, родом з Галичини. В своєму першому посланні він підкреслив, що вступає в свої обов'язки з готовністю віддати всі свої сили на олтар Церкви й батьківщини, і закликає, щоб єпархіальне духовенство відправляло богослужіння згідно з церковним східним уставом, корилося властям і виявляло любов до єдинокровних і єдинообрядних галичан.

Найбільшим подвигом нового керівника Холмської єпархії прот. Попеля було очищення уніатського богослужіння від латинських нововведень. Розпорядженнями консисторії пропонувалося парафіяльному духовенству засвоювати східно-православний порядок богослужбових відправ, для чого в духовній семінарії викладання ве-

лося в східному дусі, церкви одержували православні богослужбові книги, храмам поступово повертався давній доуніатський вигляд, священникам наказувалося занехаяти латинські празники та інші сторонні звичаї й обряди. Нарешті, після кількох років підготовчої праці консисторією було наказано з 1 січня 1874 р. всюди відправляти в храмах єпархії згідно з доданим до наказу викладом церковного уставу. В зв'язку з цим уніатські священники, незадоволені діями консисторії, переїхали в сусідню Галичину. Галицькі уніати зустріли їх неприхильно, як людей, що віддуралися рідної мови, відмовилися від своєї народності. Натомість уніатські священники, які залишилися на батьківщині, вислали до Священного Синоду прохання прийняти їх до Православної Церкви, заявляючи, що їм уже набридло бути іграшкою латинської пропаганди.

Рух за воз'єднання з Руською Православною Церквою швидко зростав і число уніатських парафій, які виявляли бажання вернутися до своєї давньої Православної Церкви, дедалі збільшувалося. Від воз'єднаних і бажуючих воз'єднатися 1 березня 1875 р. прибула в Петербург депутація з прот. Маркелом Попелем на чолі. Вони подали Святішому Синодові постанову греко-уніатського духовенства про воз'єднання уніатів Холмщини з Православною Руською Церквою, що була колись Церквою їх предків.

Загальне урочисте воз'єднання холмських уніатів з Православною Церквою відбулося 11 травня 1875 року, в день пам'яті слов'янських апостолів святих Кирила і Мефодія.

Протоієрей Юрій ПРОЦЮК.